

ВПЛИВ ЧИННИКІВ НА ПСИХОСЕСУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Асєєва Юлія Олександрівна

доктор психологічних наук,
академік НАН ВО України,

завідувач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки

Одеського національного економічного університету

ORCID ID: 0000-0003-3086-3993

Scopus Author ID: 57221817817

Researcher ID: AAH-2650-2021

Захарченко Наталя Вячеславівна

здобувач другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 Психологія

Одеського національного економічного університету

ORCID ID: 0000-0002-9895-531X

Scopus Author ID: 57200959981

Researcher ID: H-8662-2018

У статті визначено вплив чинників на формування сексуальної культури молоді та їх психосексуальне виховання. Ключовим елементом у формуванні статевої культури молоді є сексуальна освіта, яка передбачає надання відповідної віку, точної та повної інформації про різні аспекти статевого життя. Автори вважають, що основна мета такого виховання – сприяти гармонійному психосексуальному розвитку, що містить статеву самосвідомість, статево-рольову поведінку, психосексуальну орієнтацію, сексуальну мотивацію, а також ставлення до спілкування з протилежною статтю, шлюб та сімейних відносин. Це, зі свого боку, сприятиме формуванню високої сексуальної культури.

Дослідження базується на аналізі підходів відомих психологів, як-от М. Вовканич, П. Зімбардо, О. Сечейко, Ю. Каштур, Н. Коломбе, Л. Кравченко, Д. Логвінова, Л. Ляпіна, Н. Токарева, Н. Пелих, Л. Понтон, К. Фопель, Д. Хафнер та інші, які розглядають психосексуальний розвиток як складний процес сексуального становлення, на який впливає сукупність психологічних, сексуальних, соціальних та біологічних факторів. Біологічний аспект цього процесу виокремлюють для детальнішого вивчення в межах соматостатевого розвитку. У статті підкреслюється, що психосексуальний розвиток зосереджено на психологічних, сексуальних і соціальних чинниках.

Авторами акцентовано на необхідності системного комплексного підходу до вивчення ставлення дорослих до сексуальної освіти молоді та розробці відповідних методологічних рекомендацій. Усе це вимагає підготовки висококваліфікованих спеціалістів: педагогів, психологів і медичних працівників, які повинні володіти низкою важливих якостей. Вони мають бути добре обізнаними у всіх питаннях, пов'язаних зі статтю; глибоко розуміти міжособистісні стосунки молоді та їх психологію; уміти доступно й невимушено обговорювати емоційні аспекти життя; бути вільними від стереотипів щодо статевих питань; мати комунікаційні навички та вміння викликати довіру в молоді; приймати сексуальність без упереджень як природне явище. Це дасть змогу створити ефективні стратегії для включення сексуальної освіти в навчальні програми та забезпечити необхідну підтримку й розуміння з боку дорослих.

Ключові слова: сексуальність особистості, психосексуальний розвиток, культура, чинники, вплив.

Asieieva Yu., Zakharchenko N. THE INFLUENCE OF FACTORS ON PSYCHOSEXUAL EDUCATION AND THE FORMATION OF YOUTH CULTURE

The article defines the influence of factors on the formation of sexual culture in youth and their psychosexual education. A key element in shaping the sexual culture of young people is sexual education, which involves providing age-appropriate, accurate, and comprehensive information about various aspects of sexual life. The authors believe that the primary goal of such education is to promote harmonious psychosexual development, which includes sexual self-awareness, gender-role behavior, psychosexual orientation, sexual motivation, as well as attitudes toward communication with the opposite sex, marriage, and family relationships. This, in turn, contributes to the formation of a high level of sexual culture.

The research is based on the analysis of approaches by well-known psychologists such as M. Vovkanych, P. Zimbardo, O. Secheiko, Y. Kashpur, N. Kolombe, L. Kravchenko, D. Logvinova, L. Lyapina, N. Tokareva, N. Pelykh, L. Ponton, K. Fopel, D. Hafner, and others, who view psychosexual development as a complex process of sexual maturation influenced by a combination of psychological, sexual, social, and biological factors. The biological aspect

of this process is singled out for more detailed study within the framework of somatosexual development. The article emphasizes that psychosexual development focuses on psychological, sexual, and social factors.

The authors emphasize the need for a systematic, comprehensive approach to the study of the attitude of adults to the sexual education of young people and the development of appropriate methodological recommendations. All this requires the training of highly qualified specialists: teachers, psychologists and medical workers, who must possess a number of important qualities. They should be well-versed in all gender-related issues; deeply understand the interpersonal relationships of young people and their psychology; to be able to discuss the emotional aspects of life in an accessible and relaxed manner; to be free from stereotypes about gender issues; have communication skills and be able to inspire trust among young people; to accept sexuality without prejudice as a natural phenomenon. This will allow for the creation of effective strategies for incorporating sexual education into educational programs and providing necessary support and understanding from adults.

Key words: *personal sexuality, psychosexual development, culture, factors, influence.*

Вступ. Сексуальна культура є важливим компонентом загальної культури особистості, формування якої значною мірою залежить від впливу дорослих. Батьки та педагоги, виховуючи особистість, створюють фундамент для майбутнього суспільства. Однак процес лібералізації та сексуальна революція ослабили моральні засади: медіа відкрито демонструють сексуальні відносини, а суспільство дедалі більше орієнтується на секс як джерело задоволення, а не вияв кохання.

Протягом тривалого часу тема сексуальності в Україні залишалася табуованою, що призвело до формування покоління, не готового відкрито обговорювати питання статевих стосунків із власними дітьми. Одні батьки відчують труднощі в обговоренні цієї теми, тоді як інші активно підтримують ліберальні підходи до статевої моралі. Усе це створює складні умови для сучасної молоді. Додатково раннє статеве дозрівання через акселерацію сприяє підвищеному інтересу підлітків до матеріалів сексуального характеру на ранніх етапах розвитку.

Зміна суспільних поглядів на інтимні стосунки, разом із недостатньою увагою батьків і педагогів до виховання культури міжстатевих відносин через їхню інфантильність, робить молодь вразливою та недостатньо підготовленою до побудови гармонійних відносин. У сучасному українському суспільстві постають численні проблеми, пов'язані зі статевою культурою. Дослідження сучасних українських сімей указують на нестабільність структури, зміну ціннісних орієнтирів, зростання кількості розлучень, зменшення народжуваності, збільшення числа дітей-сиріт при живих батьках, популяризацію спільного проживання без шлюбу та узаконення позашлюбного батьківства.

Попри наявність теоретичних досліджень, залишаються актуальними питання щодо механізмів, умов і факторів, які сприяють або заважають ефективному психосексуальному вихованню молоді.

Мета статті – визначити чинники впливу на формування культури та психосексуального виховання молоді.

Матеріали та методи: аналіз і синтез наукових джерел, щодо визначення чинників впливу на психосексуальне виховання молоді.

Результати. Культура, як ключовий елемент соціалізації (від латинського *cultivire* – обробляти, вдосконалювати), впливає на всі аспекти людської взаємодії. У широкому розумінні це система норм і правил, що регулюють поведінку членів суспільства. Вона формується під впливом історичних подій, відображаючи етапи розвитку суспільства. Психосексуальна культура, як складник загальної культури особистості, є результатом сексуальної соціалізації і визначає стандарти статевої поведінки, а також готовність до певних типів міжстатевих стосунків.

Без розуміння сексуальної культури складно повністю осмислити поведінку людини, адже саме в її межах поведінка набуває значення. Формування культури міжстатевих стосунків досягає свого піку в підлітковому віці, коли на тлі статевого дозрівання відбуваються значні фізіологічні та психологічні зміни. У цей час загострюються психологічні відмінності між чоловіками й жінками, виникає зацікавленість до протилежної статі, а також інтерес до інтимних тем.

Однак проблеми підліткового віку та становлення молоді не обмежуються лише біологічними чинниками. Поведінка підлітків залежить від комбінації біологічних особливостей, соціального оточення, виховання та культурних стереотипів. У цей період молодь переживає складний перехід від романтичних уявлень до зрілої статевої свідомості, яка нерідко супроводжується високими ідеалами кохання. Це особливо ризикований етап розвитку, коли підлітки можуть проявляти девіантну поведінку. Статеве дозрівання значно впливає на їхні почуття, емоції та поведінку.

Як зазначають Б. Ворнік і Є. Кришталь, ключову роль у формуванні статевої культури молоді відіграє сексуальна освіта. Вона передбачає надання підліткам відповідної віку, точної та повної інформації про різні аспекти статевого життя. Оскільки статеве виховання є невід'ємною частиною загального виховання, воно має вагоме значення як у батьківському впливі, так і в освітньому процесі.

Основна мета сексуальної освіти – сприяти гармонійному психосексуальному розвитку, що передбачає формування статевої самосвідомості, статево-рольової поведінки, психосексуальної орієнтації,

сексуальної мотивації та ставлення до спілкування з протилежною статтю, шлюбу й сімейних відносин. Це сприятиме формуванню високого рівня сексуальної культури, необхідного для побудови гармонійних і відповідальних міжособистісних стосунків [1].

У широкому сенсі статеве виховання охоплює комплексний вплив суспільства на психосексуальний розвиток особистості. У більш вузькому розумінні воно є систематизованим процесом, спрямованим на формування статевої свідомості та поведінки, із чітко визначеними цілями та планами для досягнення конкретних результатів.

На жаль, наразі впровадження системних програм статевого виховання залишається недостатньо розвиненим. Тему психосексуального розвитку молоді часто ігнорують або розглядають поверхово. Як зазначає М. Вовканич, психосексуальний розвиток є результатом статевої соціалізації, у процесі якої індивід засвоює певну статеву роль і правила сексуальної поведінки. У цьому процесі вирішальну роль відіграють соціальні чинники: структура діяльності особистості, її взаємини з важливими для неї людьми, норми статевої моралі та вік. Відсутність належного впливу сім'ї та освітніх закладів може негативно позначитися на психосексуальному розвитку дитини [2].

Питання психологічних аспектів сексуальної поведінки підлітків і молоді досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, серед яких М. Вовканич, П. Зімбардо, О. Сечейко, Ю. Кашпур, Н. Коломбе, Л. Кравченко, Д. Логвінова, Л. Ляпіна, Н. Токарева, Н. Пелих, Л. Понтон, К. Фопель, Д. Хафнер та інші.

Проблеми психосексуального розвитку молоді вивчали такі вчені, як С. Дж. Бредлі, Б. Ворнік, М. Дубовик, Г. Сонник, Д. Хартман, К. Дж. Цукер та інші. Однак досі бракує систематичного вивчення впливу суспільно-політичних, економічних, культурних та інших змін на формування сексуальності молоді, особливо в контексті трансформацій інституту сім'ї.

Численні чинники, що впливають на психосексуальний розвиток української молоді, залишаються малодослідженими, а їхні довготривалі наслідки потребують більш детального вивчення.

Психосексуальний розвиток особистості – це багатогранний процес формування сексуальності, на який впливають психологічні, сексуальні, соціальні та біологічні чинники. Біологічний аспект цього процесу виокремлюється для глибшого аналізу в межах соматостатевого розвитку. Натомість дослідження психосексуального розвитку здебільшого зосереджуються на психологічних, сексуальних і соціальних аспектах. У сучасній науці немає єдиного підходу до розуміння цього процесу, а в Україні все ще бракує комплексних досліджень у цій галузі, зокрема й у сфері сексології загалом.

Як зазначає український сексолог Є. Кришталь, сучасна сексологія визначає кілька етапів формування сексуальності, розроблених ще за радянських часів під керівництвом Г. Васильченка. Цей підхід відрізняється від загальноприйнятої в психології теорії психосексуального розвитку, запропонованої З. Фрейдом [1].

З. Фрейд наголошував на важливості сексуальності в розвитку дитини та розглядав її формування з моменту народження. Він виокремив кілька стадій дитячої сексуальності, на яких провідну роль послідовно відіграють різні ерогенні зони: оральна, анальна, фалічна, латентна та генітальна. За його теорією, психосексуальний розвиток завершується формуванням статевого потягу, який проходить шлях від автоеротичного через гомосексуальний до гетеросексуального, що Фрейд уважав зрілим етапом розвитку.

Попри значний внесок З. Фрейда в психологію, його концепція латентного періоду сьогодні піддається критиці. Багато сексологів, зокрема Дж. Мані, А. Кінсі, Р. Гольдман і Дж. Гольдман, не підтримують цю ідею. Альтернативна концепція Г. Васильченка також ставить під сумнів теорію Фрейда, що підкреслює важливість вивчення підліткової сексуальності з використанням інших теоретичних підходів. Це свідчить про необхідність виходу за межі класичних теорій та розширення перспектив у дослідженні психосексуального розвитку [3].

За словами Г. Васильченка, психосексуальний розвиток проходить три ключові стадії, що охоплюють період від народження до досягнення зрілої сексуальності: 1) становлення статевої самосвідомості (ідентифікації статі) у віці 1–7 років; 2) формування статево-рольової поведінки в період 7–13 років; 3) розвиток психосексуальної орієнтації у віці 12–26 років (рис. 1):

Вікові межі етапів психосексуального розвитку є умовними, адже статеве самосвідомість, статеві роль і психосексуальна орієнтація взаємопов'язані та можуть змінюватися як під час їх формування, так і протягом життя. Проте саме в процесі становлення цих компонентів закладаються основи сексуальної функції.

Підлітковий вік, який, за даними вітчизняних науковців, триває від 10–11 до 15 років, збігається із завершенням другого етапу психосексуального розвитку, під час якого формується статево-рольова поведінка. Цей період також охоплює початок третього етапу, коли відбувається формування сексуальних орієнтацій та вподобань. Віковий проміжок від 12 до 15 років є критично важливим для сексуального розвитку, адже саме в цей час визначаються індивідуальні сексуальні вподобання, формуються

Рис. 1. Етапи психосексуального розвитку особистості

й закріплюються сексуальні сценарії, ролі, стереотипи та очікування. Крім того, у цей період формуються переваги щодо зовнішності партнера, його поведінкових й особистісних якостей, а також способів інтимної взаємодії.

Третій етап психосексуального розвитку налічує три стадії:

1. Формування платонічного лібідо.
2. Формування еротичного (романтичного) лібідо.
3. Формування сексуального лібідо, яке триває від 16 до 26 років.

Ці стадії мають умовні вікові межі, і перехід між ними не завжди чіткий. Кожна з них відіграє важливу роль у становленні як підліткової, так і юнацької сексуальності. Особливо значущим є період із 16 до 24 років, який вважається переломним етапом у розвитку людської сексуальності [1].

Розглянемо, як третій етап психосексуального розвитку впливає на майбутню сексуальну поведінку людини. На цьому етапі, який передбачає формування платонічного, еротичного та сексуального лібідо, відбуваються ключові зміни, що значно впливають на формування майбутніх стосунків і сексуальної поведінки.

1. Формування платонічного лібідо. На початковій стадії цього етапу підлітки вчать ідеалізувати й захоуватися, часто відчуваючи романтичне захоплення реальними чи вигаданими персонажами. Це допомагає розвивати здатність виражати почуття та будувати платонічні стосунки. Такі переживання формують первинні уявлення про любов і взаємини, які впливають на сприйняття романтичних та еротичних відносин у майбутньому.

2. Формування еротичного лібідо. Перехід до еротичного лібідо відзначається інтеграцією романтичних почуттів з еротичними фантазіями та бажаннями. На цьому етапі підлітки починають відчувати перші сексуальні інтереси, які змінюють їхні способи вираження почуттів. Цей процес сприяє глибшому розумінню своєї сексуальності, допомагаючи визначити власні бажання та потреби.

3. Формування сексуального лібідо. На фінальній стадії, що охоплює період від 16 до 26 років, відбувається становлення зрілого сексуального лібідо. Тут об'єднуються платонічні та еротичні аспекти, що призводить до формування стійких сексуальних орієнтацій і вподобань. На цьому етапі не лише індивідуальні переваги, а й соціокультурні чинники починають значно впливати на сексуальні стосунки. Саме сформоване в цей період сексуальне лібідо визначає майбутній тип стосунків, стиль інтимної взаємодії та загальні сексуальні вподобання [4].

Так, третій етап психосексуального розвитку є основоположним для подальшого сексуального життя. Він впливає на вибір партнерів, спосіб вираження сексуальності та характер побудови стосунків у дорослому віці.

Період формування платонічного лібідо є критично важливим, і порушення в його проходженні можуть мати серйозні наслідки. Наприклад, передчасний початок статевого життя може призвести до пропуску або неповного проживання цього етапу. У таких випадках у людини можуть виникнути труднощі з вираженням почуттів, недостатність любовних переживань, зниження романтизму та формування механістичного ставлення до сексуальності.

Інша проблема – фіксація на цій стадії, що виявляється як затримка в розвитку. Людина може шукати задоволення способами, властивими дитячому або підлітковому віку. Дівчата частіше схильні до такої фіксації, що може призводити до того, що їхня сексуальність і романтика залишаються несумісними. У таких випадках романтика може стати не лише початковою фазою, а й основною метою, що ускладнює розвиток інтимних стосунків.

Порушення психосексуального розвитку можуть також спричинити викривлення сексуальних уподобань, іноді навіть сексуальні перверсії. Хоч такі викривлення не завжди є клінічною патологією, вони можуть заважати побудові гармонійних стосунків у майбутньому. При цьому занадто ранній початок статевого життя також пов'язаний із певними ризиками.

Слід зазначити, що неповнолітні з проблемною сексуальною поведінкою є неоднорідною групою, і наявність таких проблем не обов'язково свідчить про майбутню схильність до сексуальних злочинів.

Початок статевого життя стає своєрідною перевіркою партнерської взаємодії, уподобань і навичок, сформованих на попередніх етапах психосексуального розвитку. Деякі з них можуть бути скориговані або змінені. Наприклад, адаптація або усунення неефективних технік мастурбації сприяє остаточному формуванню навичок, важливих для партнерського сексу. У сексології завершення психосексуального розвитку пов'язують із закріпленням успішних сексуальних практик.

Розглядаючи особливості підліткової сексуальної поведінки, слід зазначити, що, за словами Д. Хаффнера, статеve дозрівання молоді супроводжується надмірним оптимізмом і підвищеною схильністю до ризикованих ситуацій. Це пояснюється асинхронністю розвитку мозку, тіла та сексуальності. Наприклад, прифронтальна кора, яка відповідає за контроль і гальмування імпульсів, у цьому віці розвивається повільніше, тоді як «центр задоволення» дозріває швидше, що впливає на поведінку підлітків [5].

Це пояснює, чому в підлітковому віці складно контролювати себе в емоційно напружених або сексуально насичених ситуаціях. Також стає зрозуміло, чому спроби дорослих апелювати до свідомої та відповідальної поведінки часто не приносять очікуваного результату. Урахування цих особливостей може допомогти батькам налагодити ефективнішу взаємодію з підлітками, адже цей період є одним із найскладніших і найважливіших етапів батьківства [6].

Підтримка молоді в її сексуальному розвитку є одним із найскладніших завдань для батьків [7]. У цьому віці сексуальність може тимчасово існувати окремо від кохання, тому підлітки можуть закохуватися в людей, до яких не відчувають сексуального потягу, і навпаки, відчувати бажання близькості до тих, до кого немає романтичних почуттів. Переживання сексуального потягу може бути настільки інтенсивним, що іноді навіть перевищує сам потяг.

Дослідження показують, що самооцінка підлітків і молоді значною мірою залежить від їхніх стате-вих стосунків з однолітками [8].

Психологічні чинники суттєво впливають на сексуальну поведінку молоді. Наприклад, М. Вовканич зазначає, що сексуальна гіперактивність у цьому віці нерідко має невротичне підґрунтя. Вона може проявлятися через прагнення емансипації та звільнення від контролю дорослих [2].

Іноді дівчата використовують сексуально активну поведінку як форму протесту проти тиску з боку батьків, тоді як хлопці часто прагнуть підтвердити свою дорослість через суперництво з однолітками, змагаючись у кількості статевих партнерів або статевих актів за короткий проміжок часу.

Розуміння цих аспектів є важливим для побудови гармонійних стосунків із підлітками та підтримки їх у складний період становлення особистості й сексуальності.

Н. Каліненко зазначає, що рання сексуальна активність у підлітковому віці може бути зумовлена різними психологічними чинниками, серед яких значне місце посідають стосунки з батьками. Коли підліток не отримує достатньо уваги, любові та емоційної близькості від найближчого оточення, виникає ризик, що він шукатиме спосіб заповнити цей емоційний дефіцит через ранні сексуальні зв'язки. Така поведінка може стати спробою отримати необхідні емоції, подолати відчуття самотності або заповнити внутрішню порожнечу [4].

Сексуальна поведінка молоді формується під впливом багатьох чинників, серед яких важливу роль відіграють стосунки з оточенням, характер, темперамент, а також успішність проходження попередніх етапів психосексуального розвитку.

Висновки. Очевидно, що перебіг психосексуального розвитку в підлітковому віці значно впливає на формування дорослої сексуальності. Закріплення дезадаптивних звичок і вподобань може стати причиною сексуальної дисгармонії між партнерами в майбутньому. Усвідомлення

дорослими специфіки завдань, які постають перед молоддю в контексті сексуального розвитку, є ключовим для пошуку ефективних підходів до виховання, взаємодії та профілактики небажаної поведінки підлітків.

Питання статевого виховання та сексуальної освіти часто залишається табуованим у суспільстві. Тому перспективи подальших досліджень повинні бути спрямовані на аналіз ставлення дорослих до сексуальної освіти підлітків і розробку відповідних методичних рекомендацій. Для ефективного впровадження сексуальної освіти в навчальні програми та забезпечення підтримки молоді необхідна підготовка компетентних фахівців – педагогів, психологів і медичних працівників.

Ці спеціалісти мають: бути висококваліфікованими й добре обізнаними в питаннях статевого виховання; розуміти психологічні аспекти міжособистісних стосунків молоді; уміти невимушено обговорювати емоційні та сексуальні питання; уникати стереотипного мислення щодо статевих тем; володіти комунікаційними навичками та викликати довіру молоді; приймати сексуальність як природне явище без упереджень.

Підготовка таких фахівців допоможе створити ефективні стратегії для інтеграції сексуальної освіти в освітній процес, сприяючи розвитку сексуальної культури молоді та забезпеченню необхідної підтримки з боку дорослих.

Література:

1. Ворнік Б. М., Кришталь Є. В. Сексологія і сексопатологія : підручник. Київ : ВСВ «Медицина», 2023. 631 с.
2. Вовканич М. Проблеми розвитку сексуальної самосвідомості підлітків у сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2013. Вип. 27. С. 25–27.
3. Freud S. A general introduction to psychoanalysis. New York : Washington Square Press. 1964.
4. Калінінко Н. В. Батьківські уявлення про вікові особливості дітей підліткового віку. *Габітус.* 2021. Вип. 30. С. 42–47.
5. Хаффнер Д. Від перших побачень до дорослого життя. Що повинні знати батьки про сексуальний розвиток своїх підлітків. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 205 с.
6. Максименко С. Д., Руденко Я. В., Кушнерьова А. М., Невмержицький В. М. Психічне здоров'я особистості : підручник. Київ : «Видавництво Людмила», 2021. 438 с.
7. Примак Ю. В., Дерев'яно С. П. Психологічні аспекти сексології : словник-довідник. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. 124 с.
8. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
9. Хохліна І. В., Сингаївська І. В. Психологічні особливості самооцінки дітей підліткового віку. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.). Київ : Університет «КРОК», 2020. С. 90–92.
10. Mariano Sigman. *The Secret Life of the Mind.* William Collins. 2018. 284 p.

References:

1. Vornik B. M., & Kryshstal Ye. V. (2023). *Seksolohiia i seksopatolohiia [Sexology and sexopathology].* Kyiv : VSV "Medytsyna", 631 p. [in Ukrainian].
2. Vovkanych, M. (2013). Problemy rozvytku seksualnoi samosvidomosti pidlitkiv u suchasnomu suspilstvi. [Problems of the development of sexual self-awareness of adolescents in modern society]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota.* V. 27. pp. 25–27. [in Ukrainian].
3. Freud, S. A (1964). general introduction to psychoanalysis. New York : Washington Square Press.
4. Kalinienko, N. V. (2021). Batkivski uiavlennia pro vikovi osoblyvosti ditei pidlitkovoho viku [Parental perceptions of the age characteristics of adolescent children]. *Habitus.* 2021. V. 30. pp. 42–47. [in Ukrainian].
5. Khaffner D. (2021). Vid pershykh pobachen do dorosloho zhyttia. Shcho povynni znaty batky pro seksualnyi rozvytok svoikh pidlitkiv [From first dates to adulthood. What parents should know about the sexual development of their teenagers]. Kyiv : Tsentru uchbovoi literatury, 205 p. [in Ukrainian].
6. Maksymenko S.D., Rudenko Ya.V., Kushnierova A.M., & Nevmerzhytskyi V.M. (2021). *Psykhichne zdorovia osobystosti [Mental health of the individual].* Kyiv : "Vydavnytstvo Liudmyla", 438 p. [in Ukrainian].
7. Prymak, Yu. V., & Derevianko, S. P. (2023). *Psykhologichni aspekty seksolohii : slovnyk-dovidnyk. [Psychological aspects of sexology].* Chernihiv : NUCHK imeni T. H. Shevchenka, 124 p. [in Ukrainian].
8. Fedorenko, R. P. (2015). *Psykhologhiia simi [Family psychology].* Lutsk : Vezha-Druk, 364 p. [in Ukrainian].
9. Khokhlina, I. V., & Synhaivska, I. V. (2020). *Psykhologichni osoblyvosti samoostinky ditei pidlitkovoho viku [Psychological features of self-esteem of adolescent children]. Derzhava, rehiony, pidpriemnytstvo: informatsiini, suspilno-pravovi, sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku: tezy dopovidei II Mizhnarodnoi konferentsii (Kyiv, 20 lystopada 2020 r.).* Kyiv : Universytet "KROK", pp. 90–92. [in Ukrainian].
10. Mariano Sigman. (2018). *The Secret Life of the Mind.* William Collins. 284 p.

Статтю прийнято до публікації 08.11.2024